

Falza a středověké sochy ze sbírky F. F. d'Este

MICHAELA OTTOVÁ

doc. PhDr. Michaela Ottová, Ph.D.
Ústav dějin křesťanského umění

*Metody z oblasti
přírodních věd se staly
součástí průzkumu
uměleckých děl.*

Od počátku své existence se dějiny umění zabývají celou škálou otázek týkajících se uměleckých děl. Mimo jiné zkoumají jejich časové zařazení, místo jejich vzniku i problém autorství. Pro každý z těchto aspektů má obor své konkrétní metody. Výstupy plynoucí z výzkumu děl pak mají nejen informační přínos, ovlivňují také hodnotu uměleckého díla na trhu umění, kde jsou aktivní sběratelé, a současně stanovují i jejich význam pro galerijní a jiné paměťové instituce. Definují také místo konkrétního artefaktu v kánonu dějin umění.

Ověření pravosti, tedy autenticity díla, je v tomto výzkumném procesu naprosto klíčové, stejně jako případné stanovení druhu jeho replikace, imitace či falzifikace. Zatímco imitací rozumíme dílo, jež napodobivost neskrývá, falzum naopak originál napodobuje s intencí autora či originál samotný poškodit. Imitátor nemá záměr, aby jeho dílo bylo s originálem zaměnitelné, falzifikátor ano. Nabyvatel falza se pak stává obětí podvodu, a vznik falz je samozřejmě společensky hodnocen velmi negativně. Zejména s odstupem času přitom není zcela jednoduché odlišit falzum od imitace či replikace. S jistotou toho lze dosáhnout pouze na základě objasnění primární strategie uplatněné při vzniku a prodeji díla.

Nejasnosti kolem stavu dochování uměleckých děl, potřeba ověření jejich autenticity či vyvrácení podezření na padělek patřily k důvodům, proč se již v období mezi dvěma světovými válkami započala intenzivní spolupráce mezi oblastí historie umění a nově utvářeným oborem restaurování. Moderní přístup k restaurování kladl důraz na co možná nejkompexnější průzkum díla z hlediska technologie a techniky jeho vzniku, ale také stran materiálu. Součástí průzkumu uměleckých děl se tak staly metody z oblasti přírodních věd, a právě zde se utvářela jedna z klíčových součástí cesty za komplexním poznáním uměleckého díla. Restaurátorský průzkum a následné restaurování nepředstavují pouze obohacení, nýbrž mohou sloužit i jako korektiv analýz umělecko-historických či širěji kulturně-historických.

Analýza přitom využívá celé spektrum průzkumových metod. Mezi ty nejčastěji používané patří snímkování v různé světelné intenzitě, využívá se rentgenové záření, infračervená reflektografie či ultrafialová luminiscence. Strukturní analýza barevných vrstev se nejčastěji realizuje mikroskopickými průzkumy odebraných vzorků (mikroskopie a spektroskopie). Metoda dendrochronologická umožňuje ověření stáří dřeva, atd. Příslušné metody jsou pak kombinovány podle specifik konkrétního uměleckého díla, vždy jsou mu takřkajíc šité na míru. V poslední době se k zavedeným optickým a fyzikálně chemickým metodám připojuje i metoda rozpadu radioaktivního izotopu uhlíku ¹⁴C, která napomáhá určení stáří organické hmoty. Právě tato poslední metoda přinesla zajímavá zjištění s ohledem na artefakty ze sbírky středověkého sochařství následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este.

František Ferdinand byl vášnivým sběratelem, a soustředil se přitom nejen na oblast středověkého umění. Část své velkolepé sbírky, čítající stovky položek, zdědil po strýci Františku Modenském. Mnohé další předměty však sám aktivně nakupoval na dobovém uměleckém trhu, a to především v závěru 19. století. Sbírkou umísťoval mimo jiné na své reprezentativní sídlo, tehdy nově rekonstruovaný zámek na Konopišti. Artefakty mu v zámeckých interiérech nesloužily pouze jako dekorace, zapojoval je též do nových funkčních souvislostí, například i do souvislostí liturgických.

Středověká část arcivévodovy sbírky reflektovala potřebu aktivovat habsburskou minulost, byla však i odrazem jeho katolické konfese. Ačkoliv je sbírka již delší dobu studována, její konkrétní hodnocení je komplikováno nedostatečnou evidencí falz či imitací, které František Ferdinand pořídil. Umělecko-historický výzkum zde nutně doprovází i restaurátorský průzkum. Interdisciplinárně založený tým vytipoval tzv. podezřelá sochařská díla, ta byla ta byla podrobena průzkumu, který objasnil jednak samotný jejich technologický vznik, vyhodnotil barevné vrstvy na povrchu soch a určil také jejich materiál. Metodou rozpadu izotopu radioaktivního uhlíku ^{14}C byla doplněna i informace o stáří dřeva.

Při konfrontaci umělecko-historické analýzy s výsledky průzkumových metod došel náš tým k překvapujícím závěrům. Ukázalo se například, že socha Madony na draku, stylem odpovídající porýnskému sochařství konce 15. století, byla ve skutečnosti upravena ze staršího středověkého bloku, jehož datování (1.1. polovina 15. století) neodpovídá uvedenému výtvarnému stylu. Starší středověká socha (s námětem sv. Markéty stojící na draku) byla tedy v 19. století přerézána. Stala se tak falzem, které odpovídalo sběratelské preferenci Františka Ferdinanda: tou bylo pozdně gotické sochařství z dominia habsburské dynastie, a to zejména z období vlády habsburských arcivévodů, římských králů a císařů Svaté říše římské, Fridricha III. a jeho syna Maxmiliána I.

Fakt, že středověké dílo bylo takto uzpůsobeno, že byl změněn jeho styl i námět, a že se toto stalo s ohledem na trendy uměleckého trhu nám dovolu-
je uvažovat o tom, že v takovémto případě byl sběratel ošálen. Bylo mu sice prodáno středověké dílo, avšak v pozměněné podobě, neodpovídající době skutečného vzniku. Takto odhalená sofistika strategie tehdejšího uměleckého obchodu překvapuje. Je navíc poměrně pravděpodobné, že František Ferdinand nebyl jediným sběratelem, který byl takto podváděn.

Současně je však třeba zdůraznit, že arcivévoda d'Este zakoupil i celou řadu autentických středověkých artefaktů. Řada z nich je dnes k vidění nejen na státním zámku Konopiště, ale též na výstavě Falza? Falza! ve Šternberském paláci v Praze, kterou připravila Národní galerie na sklonku listopadu 2021 a která potrvá do května 2022. Její autorkou je Olga Kotková, přednášející na Ústavu dějin křesťanského umění KTF UK. Na výzkumu sbírky Františka Ferdinanda d'Este s ní spolupracovala i členka téhož ústavu a autorka tohoto textu, Michaela Ottová. Na výstavu vás obě srdečně zveme!

foto: Národní galerie Praha,
Katarína Hudačinová.

